ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ

УДК 111.84:215
DOI https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2026.3.26

Дядя Олександр Павлович
аспірант кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
вул. Харківська, 116, Суми, Україна
orcid.org/0009-0002-9651-9933

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАРАДИГМАЛЬНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТЕОДИЦЕЙНОЇ ТРАДИЦІЇ

Актуальність проблеми. *У статті обґрунтовано методологічні засади аналізу теодицейної традиції як варіативної системи філософської аргументації. Теодицея розглядається ширше ніж її класична концептуалізація Г. Ляйбніцем, а саме як традиція осмислення зв'язку між Богом, світом, людиною, свободою, злом, стражданням і виправданням. Такий підхід дає змогу не звужувати теодицею лише до модерної раціоналістичної доктрини і водночас не редукувати її до інших способів осягнення зла.*

Мета дослідження *полягає в обґрунтуванні концептуальних і методологічних засад парадигмальної реконструкції теодицейної традиції. При цьому, теодицейна традиція концептуалізується нами як система аргументації, у якій диференційовані поняття Бога, світу, людини, свободи, зла, страждання, виправдання та низки інших основоположних для даної роботи понять.*

Методи дослідження. *Парадигмальна реконструкція теодицейної традиції поєднує історико-філософське прочитання текстів з аналізом структури аргументів. Зокрема, для вирішення поставленних у роботі мети та завдань нами були використані такі методи та підходи дослідження: парадигмальний підхід Т. Куна – для валідації питань та відповідей теодицейної традиції та способів інтерпретації в історичному контексті; археологічний аналіз М. Фуко – для дослідження теодицейної аргументації та можливості дискурсу щодо неї; герменевтичний аналіз Г.-Г. Гадамера – з метою диференціювати різні аспекти парадигмальної реконструкції з урахуванням філософської критики, культурної рецепції теодицейної проблематики тощо; інтерпретації символіки зла П. Рікера – для означення форм досвіду, які не вичерпуються раціональним доведенням зла та ін.*

Результати дослідження. *Поняття парадигми нами використано для позначення типу аргументації щодо зла. В цьому аспекті парадигмальна реконструкція уможливлює виявлення сталих способів пояснення зла, а також дозволяє простежити їх історичні зміни і визначити евристику існуючих моделей. Запропоновано основні параметри аналізу теодицейної традиції, зокрема, онтологічний статус зла, його джерело, образ Бога, статус людини, тип виправдання, статус страждання та ін.*

Ключові слова: *теодицея, теодицейна традиція, проблема зла, парадигма, парадигмальна реконструкція, структурні моделі теодицейної аргументації.*

Актуальність проблеми. Проблема зла належить до тих філософських питань, які зберігають сталість упродовж усієї інтелектуальної історії, але почасти змінюють мову, аргументаційні засоби і теоретичний горизонт. Ця проблема постає в богослов'ї, метафізиці, етиці, філософії релігії, антропології, філософії історії та сучасних дискусіях про межі раціонального пояснення страждання. У різні епохи зло тлумачилося по-різному, зокрема, як відсутність належної

© Дядя О. П., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

повноти буття, як наслідок свободи людини, як випробування або ж як «гранична ситуація» (die Grenzsituation К. Ясперса) тощо.

Варто відзначити, що у соціально-філософському та історико-філософському дискурсах теодицея не може мислитися як окрема доктрина. В нашому розумінні вона постає як традиції аргументації, у яких по-різному співвідносяться поняття Бога, світу, людини, свободи, зла, страждання, виправдання та ін. Таке розуміння теодицейної традиції уможливлює рефлексію не тільки історії осягнення проблеми зла, а й зміни умов, за яких таке осягнення вважалося переконливим.

Методологічна складність дослідження полягає в тому, що термін «теодицея» має конкретну історичну прив'язку до ідей Г. Ляйбніца, однак проблемне поле, яке він позначає, сформувалося значно раніше. Так, приватива онтологія зла блаженного Августина, томістська інтерпретація зла в порядку причинності, біблійна проблематика страждання, модерна критика спекулятивного виправдання Бога та сучасна аналітична філософія релігії складають різні рівні теодицейної традиції. Відтак, ми маємо концептуалізувати теодицею ширше за підхід Г. Ляйбніца, але без анахронічної трансляції модерного поняття на тексти, які ще не мали відповідної термінології.

В цьому контексті постає потреба в парадигмальній реконструкції теодицейної традиції, завдання якої полягає не стільки в описі вчень про зло, скільки у виявленні стійких структур аргументації, що визначають статус зла, джерело страждання, образ Бога, місце людини, роль свободи, феноменологію виправдання тощо. Такий підхід дає змогу дослідити теодицейну традицію як варіативну систему, у якій класичні, модерні і посттеодицейні форми перебувають у відношенні спадкоємності, критики і трансформації.

Аналіз досліджень та публікацій. Класичні підстави теодицейної проблематики подибуємо вже в патристичній і схоластичній традиціях, де питання зла розглядалося не лише в контексті морального вибору і відповідальності, а й як елемент загального вчення про буття, творіння, свободу, гріх і божественний порядок. Августин формулює одну з класичних моделей осмислення зла, розуміючи його як нестачу, пошкодження або відхилення від добра. На його переконання, зло не має самостійного онтологічного статусу, оскільки все створене Богом як таке є благим, а corruptio позначає не появу окремої злої субстанції, а пошкодження добра, втрату ним належної міри і повноти буття [1, с. 118-120]. Позиція Августина стала визначальною для подальшої християнської традиції, вона зберегла ідею про благість творіння і водночас уможливила пояснення реальності морального зла через феномен свободи волі.

Важливо відзначити той факт, що у вченні Августина зло не зводиться абсолютно до метафізичної неповноти, позбавленості належного добра. Його аналіз має виразний антропологічний вимір, оскільки джерело морального зла пов'язується з неправильним спрямуванням волі, з її відверненням від вищого блага і навернення до нижчих благ. У цьому сенсі проблема зла пов'язана з августиніанським мотивом ordo amoris, тобто впорядкованості любові, ієрархії благ, внутрішньої роздвоєності людини та її здатності втрачати правильну міру належного. Ідеї Августина в контексті їх парадигмальної реконструкції задають одну з базових структурних моделей класичної теодицейної аргументації, а саме: Бог не є джерелом зла і світ не є злим за своєю природою. Зло постає як дефект волі, а страждання входить у ширший горизонт гріхопадіння, покарання, очищення та повернення до Творця.

У Томи Аквінського проблема зла входить до системи метафізики буття, ієрархії благ і вчення про те, що Бог може допустити окремі прояви недосконалості у створеному ним світі, якщо в межах цілого вони не руйнують благості творіння [2, с. 209-210]. Томістська аргументація зберігає приватив розуміння зла, однак розгортає його у ширшій системі причинності, де зло не є самостійним началом і не має власної позитивної сутності, але воно має місце в світі як дефект блага або як нестача належної досконалості. Саме тому у Аквіната важливим постає питання про божественне допущення зла. Разом з тим Бог не є причиною зла як зла, проте допускає окремі недосконалості в такому порядку, де можлива більша повнота добра.

Томістська модель теодицейної аргументації посилює системний характер класичного підходу. Якщо Августин наголошує на драмі волі, падіння і порушенні ordo amoris, тобто належної

впорядкованості любові до вищих і нижчих благ, то Тома Аквінський вибудовує розгорнуту онто-телеологічну картину, в якій зло тлумачиться через співвідношення частини і цілого, дефекту і порядку, одиничної недосконалості і загальної повноти буття. Ця модель закладає одну з головних ліній класичної теодицеї – виправдання світу через ієрархічну цілісність творіння. Водночас, ця модель спричиняє проблему, яка надалі стане предметом критики. Коротко її можна подати так: включення окремого зла в загальний порядок може послаблювати значущість конкретного страждання.

Г. Ляйбніц надає теодицеї класичної раціоналістичної форми, пов'язуючи виправдання Бога з тезою про найкращий із можливих світів, співвідношенням свободи і необхідності та розмежуванням метафізичного, фізичного і морального зла [3, с. 128-129]. Саме у Г. Ляйбніца теодицея набуває статусу системного філософського проєкту, який воліє довести сумісність божественної благості, всемогутності і реального існування зла. Його аргумент спирається на припущення, що божественний вибір світу здійснюється з огляду на максимальну повноту, узгодженість і можливість добра. Окреме зло в такій системі не скасовує досконалості цілого, оскільки розглядається в межах універсальної гармонії.

Філософія Г. Ляйбніца закріплює модерну раціоналістичну форму теодицеї, яка постає як філософська спроба раціонально узгодити існування Бога, світ, свободу, необхідність і зло в межах єдиної системи. Однак системність цієї моделі водночас виявляє і її внутрішню обмеженість. Так, з позиції цілого зло може бути пояснене як елемент найкращого можливого порядку, проте з позиції конкретної людини таке пояснення не усуває питання про смисл і виправданість її страждання. Саме ця невідповідність між метафізикою цілого і досвідом одиничного страждання стане однією з головних проблем модерної та посттеодицейної критики.

І. Кант змінює статус теодицеї, коли критикує претензію спекулятивного розуму на знання божественного плану. У його філософії йдеться не лише про обмеження метафізичного доведення, а й про моральну проблематичність самовпевненого виправдання буття з позиції, недоступної людському розуму. Кантівська критика зміщує центр теодицейної проблеми, коли питання вже стосується не тільки сумісності Бога і зла, а й того, чи має людина підстави стверджувати, що їй відомий сенс буття та існування.

У І. Канта теодицея втрачає статус безпосередньої метафізичної відповіді на онтологічні питання і входить у простір моральної відповідальності. Людина не володіє здатністю абсолютного споглядання, з якої можна було б показати, чому саме цей світ є онтологічно виправданим. Відповідно, спроба побудувати завершене теоретичне виправдання зла може виявитися не просто помилкою пізнання, а моральною помилкою, оскільки вона підміняє відповідальне ставлення до зла його раціоналізацією. У цьому сенсі філософія І. Канта знаменує модерний поворот від метафізики виправдання до етики відповідальності, а разом із тим готує перехід до посткласичних форм осмислення зла.

У сучасній філософії проблема зла розгортається в аналітичному, антропологічному та етичному вимірах. Зокрема, Дж. Гік пропонує теодицею «формування душі», де світ, сповнений ризиків, свободою і стражданням осмислюється як середовище морального становлення особи [4, с. 253-261]. Його підхід спирається на думку про те, що моральна зрілість, відповідальність і здатність до духовного розвитку потребують світу, у якому існує реальний вибір, небезпека, невизначеність і можливість страждання. Така модель має антропологічну силу, оскільки дозволяє пов'язати проблему зла з процесом становлення особистості.

Водночас, теодицея «формування душі» має істотні обмеження. Зокрема, вона може бути переконливою там, де йдеться про труднощі, випробування, моральне зусилля або становлення характеру. Її пояснювальна сила послаблюється тоді, коли предметом аналізу стає надмірне, безвинне або руйнівне страждання, яке не веде до морального зростання, а знищує саму можливість суб'єктності. Саме тому модель Дж. Гіка важлива не лише як позитивна теодицея, а і як приклад межі, на якій така інтерпретація страждання втрачає переконливість в поняттях абсолютної етики.

В аналітичній філософії проблема зла набуває форми аргументу проти раціональної прийнятності теїзму. Так, у філософії М. Тулі центральним постає питання про те, чи можна узгодити

віру в благого і всемогутнього Бога з масштабом, інтенсивністю та видимою безглуздістю страждання [5, с. 1-26]. Така постановка проблеми зміщує акцент із формальної сумісності Бога і зла на пояснення конкретної структури світу, у якому існують надмірні, безвинні або морально неприйнятні форми страждання. Тому в цьому аспекті теодицейна аргументація вже не може обмежитися твердженням, що суперечність між Богом і злом логічно не доведена. Натомість, вона має пояснити, чому саме такий світ може бути сумісним із теїстичним уявленням про Бога.

У працях А. Плантінги проблема зла розглядається через захист свободи волі (free will defense). Йдеться про доведення того факту, що теїзм і наявність морального зла не утворюють формальної суперечності, якщо припустити, що свобода передбачає реальну можливість морального зла [6, с. 29-59]. Якраз у цьому контексті, як нами було відзначено, потрібно розрізняти теодицею і логічний захист теїзму (у А. Плантінги defense означає не емоційний чи апологетичний захист, а логічну стратегію). Теодицея пропонує позитивне пояснення того, чому Бог допускає зло, тоді як логічний захист теїзму має інше завдання – показати, що існування Бога і зла не утворює формальної суперечності. Для парадигмальної реконструкції це розрізнення дає змогу відокремити два типи аргументації: теодицея пропонує змістовне пояснення світового порядку, тоді як логічний захист теїзму лише показує, що базові теїстичні твердження не суперечать факту існування зла.

У філософії Р. Свінберна проблема зла пов'язана з провидінням, свободою, відповідальністю і можливістю такого світу, у якому людські дії мають реальні наслідки і моральну вагу [7, с. 82-110; 138-159]. Світ, у якому людські дії мають реальні наслідки для інших, передбачає ризик помилки, шкоди і моральної провини. Без такої відкритості дія втратила б вагу, а відповідальність перетворилася б на умовність. Відтак, free-will-аргументація Р. Свінберна виходить за межі самого факту вибору і охоплює ширший контекст моральної взаємодії, коли людина не лише обирає між добром і злом, а діє у світі, де її рішення можуть реально змінювати становище інших. Межа цієї аргументації виявляється там, де йдеться про природне зло або страждання тих, хто не може бути суб'єктом морального вибору.

У сучасній філософії проблема зла дедалі частіше пов'язується з досвідом катастроф і пам'яттю про страждання. Так, С. Нейман показує, що після низки катаклізмів, революцій, світових воєн тощо зло починає осмислюватися як проблема модерної історії, людської відповідальності та меж раціонального пояснення і виправдання зла [12, с. 240-250]. У Г. Йонаса ж і Е. Левінаса ця проблематика набуває виразного етичного змісту [13; 14]. За таких умов проблематичною стає сама претензія теодицейної аргументації на остаточне виправдання наявного порядку буття перед фактом існування зла і страждання. Огляд досліджень показує, що проблема зла не має єдиного теоретичного горизонту.

Мета та завдання полягає в обґрунтуванні концептуальних та методологічних засад парадигмальної реконструкції теодицейної традиції. Теодицейна традиція концептуалізується нами як система аргументації, у якій диференційовані Бог, світ, людина, свобода, зло, страждання і виправдання. Для досягнення цієї мети необхідно уточнити зміст понять «теодицея», «теодицейна традиція», «проблема зла», «страждання», «виправдання», «прототеодицейні мотиви» та ін.; обґрунтувати застосування парадигмального підходу до аналізу теодицейної аргументації; визначити структуру парадигмальної реконструкції та сформувати аналітичну матрицю для зіставлення класичних, модерних і посттеодицейних моделей аргументації.

Така мета передбачає, що дослідження не обмежується лишень історико-філософським аналізом окремих концепцій. Йдеться, радше, про виявлення тих структурних елементів, завдяки яким різні форми теодицейної думки можуть бути зіставлені між собою та як в аргументації вибудовується зв'язок між онтологією, свободою, відповідальністю, стражданням і виправданням. Саме цей рівень аналізу дозволяє перейти від історії поглядів до реконструкції парадигм.

Методи дослідження. Розглянуті підходи демонструють, що теодицейна традиція охоплює різні способи постановки проблеми зла: привативну онтологію, теодицею свободи волі, раціоналістичне виправдання світового порядку, морально-антропологічну інтерпретацію страждання та посттеодицейну критику претензії на виправдання. Для їх порівняння потрібен

методологічний інструментарій, здатний означити історичну відмінність концепцій і водночас виявити сталі структури аргументації. Таку реконструкцію, на нашу думку, забезпечує поєднання парадигми Т. Куна, археологічного аналізу дискурсивних практик М. Фуко, герменевтичної концепції історичності розуміння Г.-Г. Гадамера та інтерпретації символіки зла П. Рікера.

Поняття парадигми, запропоноване Т. Куном, дає змогу описати сталі інтелектуальні рамки, у межах яких визначаються допустимі питання, типи відповідей і критерії їх валідації [8, с. 23-25]. У дослідженні теодицейної традиції це поняття нами використовується в розширеному методологічному сенсі, воно позначає спосіб упорядкування проблеми зла, де взаємопов'язані онтологія, антропологія, моральна теорія, метафізика, феноменологія виправдання та ін.

Археологічний підхід М. Фуко дозволяє досліджувати теодицейну аргументацію через історичні умови можливості дискурсу щодо неї [9]. У такій перспективі важливими постають правила, завдяки яким способи говоріння про зло набувають статусу прийнятних, переконливих або авторитетних у відповідному історичному контексті. Теодицея в цьому разі постає не лише як сукупність відповідей на питання про проблему зла, а більшою мірою як дискурсивна форма, що визначає межі допустимого пояснення страждання.

Герменевтична концепція Г.-Г. Гадамера конкретизує інший аспект парадигмальної реконструкції, а саме: дослідник працює з текстами, з їх історією тлумачення, філософської критики, культурної рецепції тощо [10]. Історичність розуміння в даному аспекті означає, що аналіз теодицейної традиції потребує уваги не тільки до змісту аргументів, а й до тих горизонтів, у яких ці аргументи були сформульовані, трансльовані і переосмислені.

П. Рікер, аналізуючи символіку зла, доводить той факт, що проблема зла структурує не лише логічні моделі, а й мову міфу, провини, сповіді та наративного саморозуміння [11]. Це дає змогу врахувати ті форми досвіду, які не вичерпуються лише раціональним доведенням. Для парадигмальної реконструкції такий підхід особливо важливий, оскільки теодицейна аргументація працює не лише з поняттями, а й з символічними формами, структурами, через які людина осмислює зло і страждання.

Результати дослідження. Запропоновані підходи дають змогу простежити, як у різні історичні періоди змінювалися способи аргументації щодо зла. У кожній моделі змінюється не лише відповідь на проблему зла, а й сам спосіб її постановки. Те, що в класичній метафізиці пояснюється через порядок творіння, у модерній філософії переходить у питання про межі розуму, свободу і відповідальність, а в посттеодицейній перспективі стає проблемою пам'яті, свідчення та етичної допустимості виправдання. Саме тому парадигмальна реконструкція має експлікувати не тільки зміст окремих аргументів, а й зміну умов, за яких пояснення зла вважається можливим, переконливим або прийнятним. Парадигмальна реконструкція в цьому аспекті дає змогу побачити розвиток теодицейної традиції як поступове ускладнення питання про межі виправдання. Відтак, теодицейна традиція постає як варіативна, диференційована система аргументації, яка успадковує попередні моделі, переосмислює їх і змінює умови постановки проблеми зла.

Виклад основного матеріалу. Поняття теодицеї у вузькому сенсі позначає спробу раціонально пояснити сумісність існування зла зі справедливістю, благістю, всемогутністю і всезнанням Бога. У класичному формулюванні воно, як вже було зазначено, пов'язане з філософією Г. Ляйбніца, для якого світ постає як найкращий із можливих світів, а зло пояснюється через його місце в загальній структурі можливого світу [3]. Водночас, теодицейна традиція охоплює набагато ширше поле філософських, богословських і моральних аргументів, у яких зло і страждання співвідносяться з питанням про сенс, виправданість і раціональну збагненність світу. Тому її доцільно розглядати як історично змінну систему аргументації, що поєднує різні способи пояснення зла, осмислення страждання та обґрунтування можливості його виправдання.

Методологічна обґрунтованість дослідження потребує розрізнення трьох історико-смислових форм теодицейної традиції: прототеодицейних мотивів, теодицеї у строгому сенсі і посттеодицейних форм критики. Прототеодицейні мотиви стосуються текстів і традицій, у яких ще немає

самого поняття теодицеї, але вже є спроби пояснити зло через свободу, гріхопадіння, порушення порядку, скінченність тварного буття, випробування або очищення. Теодицея у строгому сенсі починається з питання про те, як існування зла може бути сумісним із благістю, справедливістю і всемогутністю Бога. Посттеодицейна ж критика постає тоді, коли виправдання зла саме стає предметом критики. У цьому випадку на перший план виходять пам'ять про страждання, свідчення, відповідальність і межі його раціонального пояснення.

Це розрізнення задає певні рамки дослідження. Так, надмірне розширення поняття перетворює будь-яке пояснення зла на теодицею і створює анахронізм. Надмірне звуження, навпаки, обмежує теодицею в межах її концептуалізації Г. Ляйбніцом і залишає поза увагою попередні структури аргументації, без яких його концепція не могла б постати. Тому доцільно розмежовувати теодицею у строгому сенсі та ширшу за неї теодицейну традицію, яка охоплює різні моделі пояснення зла, осмислення свободи, тлумачення страждання і виправдання.

Базовим поняттям теодицейної традиції є проблема зла. У філософії вона зазвичай формулюється як питання про сумісність зла з існуванням Бога, який мислиться як благий, всемогутній, справедливий тощо. У класичних дискусіях розрізняють логічну проблему зла, де йдеться про можливу суперечність між уявленням про Бога як благого, всемогутнього і всезнаючого та фактом існування зла, і проблему зла як аргумент від досвіду страждання. У цьому випадку увага зосереджується на масштабі, інтенсивності і очевидній безглуздості страждання, які ставлять під сумнів переконливість теїзму [5]. Це розрізнення показує, що різні парадигми працюють із різними аспектами проблеми зла.

На нашу думку, поняття зла в теодицейній традиції має декілька вимірів. Метафізичне зло пов'язане зі скінченністю, недосконалістю і залежністю буття. Моральне зло стосується волі, провини, гріха, відповідальності та свободи. Фізичне або природне зло виявляється у стражданні, хворобах, катастрофах, смерті і тілесній вразливості. Г. Ляйбніц розмежовує ці три форми зла, завдяки чому його теодицея набуває диференційованої структури виправдання [3, с. 136]. Водночас, таке розмежування показує методологічну складність теодицеї, коли моральна провина, природна катастрофа і безвинне страждання потребують різних типів пояснення.

Тому, аналіз теодицейної традиції має спиратися на поняття парадигми як типу аргументації щодо зла. Парадигма фіксує спосіб, у який та чи інша аргументаційна модель визначає зло, пояснює його джерело, описує образ Бога, розуміє статус людини, тлумачить свободу, надає значення стражданню і окреслює межу, до якої ця модель здатна пояснювати зло і страждання. Оскільки такі способи аргументації історично не збігаються, одному історичному періоду можуть бути притаманні декілька парадигм, і в той же час одна парадигма може відтворюватися в різних історичних контекстах.

В цьому аспекті парадигмальна реконструкція спрямована на відтворення внутрішньої логіки теодицейної аргументації. Вона передбачає аналіз того, як у певній моделі поєднуються онтологічне розуміння зла, уявлення про творіння, концепція свободи та інші питання. Парадигмальна реконструкція спирається на декілька структурних параметрів, за допомогою яких можна порівнювати різні моделі пояснення зла і страждання. Насамперед, йдеться про онтологічний статус зла: воно може тлумачитися як самостійна сила, відсутність добра, дефект буття, подія або відношення. Від цього залежить подальша логіка аргументації, оскільки визначення зла задає і спосіб пошуку його джерела. У різних моделях таким джерелом можуть бути свобода волі, скінченність буття, структура світу, історична дія, соціальний порядок або травматичний досвід.

Другий параметр стосується того, як та чи інша модель описує Бога і людину. Образ Бога визначається через атрибути, які потрібно співвіднести з фактом зла: благість, всемогутність, справедливість, провидіння, співстраждання тощо. Статус людини показує, ким вона постає в межах відповідної аргументації: божим творінням, моральним суб'єктом, носієм провини, суб'єктом історії або свідком страждання. Через це співвідношення визначається, хто потребує виправдання, кому приписується відповідальність і в яких межах можлива відповідь на зло.

Наступний параметр пов'язаний із типом виправдання. Так, метафізична модель спирається на порядок буття і тлумачить зло через його місце в цілісній структурі творіння. Моральна

модель пов'язує проблему зла зі свободою, відповідальністю і можливістю відхилення від добра. Теодицея формування душі надає стражданню значення випробування або умови морального становлення особи. Есхатологічна ж модель переносить остаточне розв'язання проблеми в перспективу кінця історії тощо.

Окремого значення набуває статус страждання. У різних парадигмах страждання може пояснюватися, осмислюватися, прийматися як випробування, засуджуватися як наслідок зла або позначати межу його раціонального пояснення. Саме тут найвиразніше виявляються межі кожної моделі. Зокрема, привативна онтологія пояснює несубстанційність зла, але стикається з проблемою дати вичерпну відповідь на реальність пережитого болю. Теодицея свободи волі навпаки спроможна пояснити моральне зло, проте стикається з проблемою природного зла і страждання невинних. Теодицея формування душі має межу там, де страждання стає надмірним і руйнує можливість морального становлення. Посттеодицейна ж критика виявляє етичну небезпеку виправдання, але залишає відкритим питання про позитивну відповідь після відмови від теодицеї.

Завершальний параметр стосується трансформації моделей. Теодицейні парадигми змінюються через критику, секуляризацію, антропологізацію, історизацію або етичну радикалізацію. Саме тому парадигмальна реконструкція має простежувати зміст окремої моделі та спосіб її переходу в іншу форму аргументації.

Висновки. Теодицейна традиція постає як динамічна система аргументації, у якій по-різному співвідносяться Бог, світ, людина, свобода, зло, страждання і виправдання. Такий підхід дає змогу говорити про теодицею ширше за концепт Г. Ляйбніца і водночас уникати анахронізму через прототеодицейні мотиви, розрізнення теодицеї у строгому сенсі цього слова і посттеодицейних форм критики. Поняття парадигми в цьому контексті позначає тип аргументації щодо зла, воно фіксує його онтологічний статус, джерело, образ Бога, статус людини та ін. Парадигмальна реконструкція дозволяє порівнювати різні моделі без втрати їхньої історичної специфіки і демонструє внутрішню логіку переходів між класичними, модерними та посттеодицейними формами мислення.

Перспективи. Подальше дослідження може бути спрямоване на аналіз класичних, модерних і посттеодицейних парадигм у зв'язку з досвідом історичного зла та етикою відповідальності.

Інформація про використання штучного інтелекту. При підготовці рукопису автор послуговувся інструментами штучного інтелекту як допоміжним засобом для мовного редагування окремих формулювань, уточнення термінології, перекладу та технічного опрацювання бібліографічних даних. Концепція дослідження, методологічні положення, добір і аналіз джерел, наукова аргументація та висновки сформульовані безпосередньо автором. Автор здійснив остаточну перевірку тексту, використаних джерел і бібліографічних даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августин. Сповідь. Київ: Основи, 1999. 319 с.
2. Тома Аквінський. Компендіум теології. Київ: Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського, 2011. 423 с.
3. Leibniz G. W. Theodicy: Essays on the Goodness of God, the Freedom of Man and the Origin of Evil. La Salle: Open Court, 1985. 448 p.
4. Hick J. Evil and the God of Love. London: Palgrave Macmillan, 2010. 389 p.
5. Tooley M. The Problem of Evil. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
6. Plantinga A. God, Freedom, and Evil. Grand Rapids: Eerdmans, 1977. 112 p.
7. Swinburne R. Providence and the Problem of Evil. Oxford: Clarendon Press, 1998. 263 p.
8. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 226 с.
9. Фуко М. Археологія знання. Київ: Основи, 2003. 325 с.
10. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Основи філософської герменевтики. Київ: Юніверс, 2000. 464 с.
11. Ricœur P. The Symbolism of Evil, Beacon Press, 1967, 357 p.
12. Neiman S. Evil in Modern Thought: An Alternative History of Philosophy. Princeton: Princeton University Press, 2002. 358 p.

13. Jonas H. Mortality and Morality: A Search for the Good after Auschwitz. Evanston: Northwestern University Press, 1996. 218 p.
14. Levinas E. Entre Nous: Thinking-of-the-Other. New York: Columbia University Press, 1998. 256 p.
15. Mackie J. L. Evil and Omnipotence. Mind. 1955. Vol. 64, №254. P. 200-212.
16. Rowe W. L. The Problem of Evil and Some Varieties of Atheism. American Philosophical Quarterly. 1979. Vol. 16, №4. P. 335-341.

REFERENCES

1. Avhustyn. (1999). Spovid [Confessions]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].
2. Toma Akvinskyi. (2011). Kompendium teolohii [Compendium of Theology]. Kyiv: Instytut relihiinykh nauk sv. Tomy Akvinskoho. [in Ukrainian].
3. Leibniz, G. W. (1985). Theodicy: Essays on the Goodness of God, the Freedom of Man and the Origin of Evil. La Salle: Open Court.
4. Hick, J. (2010). Evil and the God of Love. London: Palgrave Macmillan.
5. Tooley, M. (2019). The Problem of Evil. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Plantinga, A. (1977). God, Freedom, and Evil. Grand Rapids: Eerdmans.
7. Swinburne, R. (1998). Providence and the Problem of Evil. Oxford: Clarendon Press.
8. Kun, T. (2001). Struktura naukovykh revoliutsii [The Structure of Scientific Revolutions]. Kyiv: Port-Royal. [in Ukrainian].
9. Fuko, M. (2003). Arkheolohiia znannia [The Archaeology of Knowledge]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].
10. Hadamer, H.-H. (2000). Istyna i metod. Osnovy filosofskoi hermenevtyky [Truth and Method. Foundations of Philosophical Hermeneutics]. Kyiv: Yunivers. [in Ukrainian].
11. Ricœur, P. (1967). The Symbolism of Evil. Boston: Beacon Press.
12. Neiman, S. (2002). Evil in Modern Thought: An Alternative History of Philosophy. Princeton: Princeton University Press.
13. Jonas, H. (1996). Mortality and Morality: A Search for the Good after Auschwitz. Evanston: Northwestern University Press.
14. Levinas, E. (1998). Entre Nous: Thinking-of-the-Other. New York: Columbia University Press.
15. Mackie, J. L. (1955). Evil and Omnipotence. Mind, 64(254), 200-212.
16. Rowe, W. L. (1979). The Problem of Evil and Some Varieties of Atheism. American Philosophical Quarterly, 16(4), 335-341.

Diadia Oleksandr Pavlovych
Postgraduate Student at the Department of Psychology,
Political Science and Sociocultural Technologies
Sumy State University
116, Kharkivska str., Sumy, Ukraine
orcid.org/0009-0002-9651-9933

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE PARADIGMATIC RECONSTRUCTION OF THE THEODICEAN TRADITION

Relevance of the issue. *The article substantiates the methodological foundations for analyzing the theodicy tradition as a variable system of philosophical argumentation. Theodicy is considered here more broadly than its classical conceptualization by G. Leibniz, namely as a tradition of reflecting on the relation between God, the world, the human being, freedom, evil, suffering, and justification. This approach makes it possible neither to narrow theodicy to a modern rationalist doctrine nor to reduce it to other ways of understanding evil.*

The aim of this study *is to substantiate the conceptual and methodological foundations for the paradigmatic reconstruction of the theodicy tradition. In this context, the theodicy tradition is conceptualized as a system of argumentation in which the concepts of God, the world, the human being, freedom, evil, suffering, justification, and a number of other concepts fundamental to this study are differentiated.*

Research Methods. *The paradigmatic reconstruction of the theodicy tradition combines a historical-philosophical reading of texts with an analysis of the structure of arguments. In particular, to achieve the aim and accomplish the objectives of the study, the following research methods and approaches were employed: T. Kuhn's paradigmatic approach, for validating the questions and answers within the theodicy tradition and the ways of interpreting them in their historical context; M. Foucault's archaeological analysis, for examining theodicy argumentation and the possibilities of discourse concerning it; H.-G. Gadamer's hermeneutic analysis, for distinguishing between different aspects of paradigmatic reconstruction with due regard to philosophical criticism, the cultural reception of theodicy-related issues, and other relevant factors; P. Ricoeur's interpretation of the symbolism of evil, for identifying forms of experience that cannot be reduced to rational explanations of evil.*

Research Findings. *In this respect, paradigmatic reconstruction makes it possible to identify stable ways of explaining evil, trace their historical transformations, and determine the heuristic potential of each model. The article proposes the main parameters for analyzing the theodicy tradition, including the ontological status of evil, its source, the image of God, the status of the human being, the type of justification, the status of suffering, and others. Further research may focus on classical, modern, and post-theodicy paradigms in relation to the experience of historical evil and the ethics of responsibility.*

Key words: *theodicy, theodicy tradition, problem of evil, paradigm, paradigmatic reconstruction, structural models of theodicy argumentation.*

Дата першого надходження статті до видання: 07.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 02.11.2026